

ПИТАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СЬОГОДЕННЯ

В умовах сьогодення питання політичної освіти українців є одним із важливих, оскільки на сучасному етапі Україна повинна прагнути до високих стандартів у своєму розвитку, а суспільство є тією рушійною силою, яка керує цим процесом. Перемога й творення нової правової проєвропейської свідомої держави – це те завдання, яке зараз стоїть перед нами. І хоча, після початку повномасштабного вторгнення наше суспільство повністю консолідувалось та зробило свій остаточний вибір – на користь Євроатлантичного майбутнього, проте попереду нас чекає ще безліч змін та випробувань.

Впровадження й розвиток політичної освіти в Україні потрібно задля формування суспільної свідомості, підвищення рівня політичної культури, розвитку демократичних цінностей та навичок участі в політичному житті суспільства.

Питання політичної освіти були предметом дослідження таких науковців як А. Биченко, О. П. Дем'янчук, М. А. Дмитренко, В. Замятін, І. В. Жадан, Ю. Г. Кальниш, І. О. Когут, М. Міщенко, М. В. Морарь, О. Розумний, С. Г. Рябов, Б. Ф. Сагалаков, Л. Шангіна, Ю. Якименко.

Незважаючи на наявність низки наукових розробок на цю тему, питання політичної освіти все ще потребує подальших досліджень, оскільки наразі ми маємо низький рівень політичної грамотності громадян та відсутність чіткої державної політики щодо політичної освіти, що є неприпустимим в умовах постійних гібридних маніпуляцій з боку російської федерації.

Метою моєї творчої роботи є не тільки визначення рівня політичної освіти в Україні та дослідження її наявних розробок, а й розробка пропозиції щодо розвитку політичної освіти України актуальної в теперішніх реаліях.

Науковці по-різному тлумачать поняття «політична освіта», наприклад, М. Дмитренко зазначає, що політична освіта є джерелом формування політичної свідомості – політичних знань, переконань, поглядів, оцінок, установок та ідеалів [1]. М.В. Морарь вважає, що політична освіта є одним із факторів

формування політичної культури й вона покликана, окрім формування знань у людини про світ, утверджувати її свідому громадську позицію та забезпечувати потребу індивіда бути почутим і потрібним суспільству [3].

У Концепції політичної освіти, яку створено Інститутом громадянської освіти Національного університету «Києво-Могилянська Академія» за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні, наведено таке визначення політичної освіти (далі – Концепція політичної освіти Національного університету «Києво-Могилянська Академія»): «Політична освіта – це практика систематичного поширення і засвоєння громадянами знань про їхні права, свободи та механізми їх здійснення, про шляхи розв’язання проблем суспільного життя, політичну систему й інститути публічного урядування, процедури їхнього функціонування і способи впливу на них, що має наслідком компетентну участь громадян у суспільному житті» [5].

Вважаю, що політична освіта – це систематичне навчання громадян основам державотворення і функціонування демократичних інститутів, правам і обов’язкам громадянина, формам і методам участі в управлінні справами суспільства.

Як зазначено у Концепції політичної освіти Національного університету «Києво-Могилянська Академія, зміст політичної освіти у сучасному суспільстві полягає у законослухняності, відповідальності, політичній активності, ставленні до влади, індивідуальній свободі та толерантності [5].

У своїй роботі, для визначення рівня політичної освіти в Україні, я вважаю за потрібне проаналізувати кожен із компонентів змісту політичної освіти, що зазначений у Концепції.

Законослухняність та відповідальність.

М. Головатий вважає, що законослухняність – це здатність людини шанобливо ставитися до існуючих рішень, відповідних імперативів влади, дотримуватися їх, визнавати й поважати суспільні авторитети, виконувати свої громадянські та суспільні обов’язки.

На моє переконання, законослухняність громадян залежить від багатьох чинників, таких як довіра до правоохоронних органів та влади, соціально-економічних умов, політичної ситуації (що є досить актуальним зараз), а також від менталітету.

Я вважаю, що говорити про рівень законослухняності можна після аналізу рівня злочинності в Україні (з практичної точки зору побачимо законослухняність українців «в дії») та досліджень, що стосуються правової свідомості громадян (законослухняність з теоретичної точки зору).

Відповідно до статистичних даних Офісу генерального прокурора, в 2022 р. було зареєстровано 362 636 кримінальних правопорушень, а в 2021 р. було зареєстровано 321 443 кримінальних правопорушення, тобто у минулому році кількість кримінальних правопорушень в Україні зросла на 8,8% [7].

Відповідно до рейтингу злочинності бази даних Numbeo, на даний момент Україна посідає сьоме місце у списку за рівнем злочинності в Європі з показником 46,8, тоді як на початку року наша держава була на 2 сходинки нижче – на 9 місці із показником 46,7. У 2022 р Україна посідала 6 місце із показником 46,9, а ще до повномасштабного вторгнення у 2021 р та 2020 р. – 3-тє місце із показником 48,3 та 1-ше місце із показником 48,9 відповідно [9]. Проте варто враховувати, що цей рейтинг складається на основі опитування користувачів.

Відповідно до даних дослідження Разумков Центру «Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (липень 2023р.)», що стосується правоохоронної системи, то більшість респондентів висловлюють недовіру судам (судовій системі загалом) (не довіряють 70%), прокуратурі (60%), Національному агентству з питань запобігання корупції (НАЗК) (55%), Національному антикорупційному бюро України (НАБУ) (54,5%), Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (54%), натомість більшість респондентів висловлюють довіру Службі безпеки України (67%) та Національній поліції України (61%) [4].

А за результатами опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва у співпраці з Центром про права людини ZMINA за підтримки Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні, лише 48% українців називають законслухняність однією з основних цінностей, на яких базуються права людини, що свідчить про низький рівень довіри до правової системи та влади в країні. З іншого боку, українці активніше захищають свої права та готові вступати в конфлікт з порушниками. За даними цього ж опитування, 37% респондентів стверджують, що стикались з порушенням своїх прав протягом останнього року, і 58% з них звертались до суду, поліції, адвоката або інших органів захисту, що свідчить про зростання правової свідомості та громадянської активності населення [8].

Отож, на основі вище сказаного, можна зробити висновок, що рівень законслухняності й відповідальності в Україні все ще невисокий, проте спостерігаються стійкі зрушення у підвищенні правової свідомості громадян.

Політична активність та ставлення до влади.

Як відомо, політична активність проявляється у різних формах – участь у виборах, голосуваннях, мітингах, демонстраціях, петиціях, зверненнях до органів влади, робота в громадських організаціях, політичних партіях тощо. Якщо не враховувати участь у виборах та голосуваннях, мітингах та демонстраціях (що є неможливим в умовах воєнного стану), то думається, в теперішніх реаліях українці є дуже політично активними. Свідченням цього є активність громадян у підписуванні й створенні петицій та звернень до влади, робота в громадських організаціях та політичних партіях задля допомоги ЗСУ та постраждалим, а також задля розробки реформ і законопроектів у співпраці із владою.

Відповідно до дослідження «Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (липень 2023р.)», серед державних інститутів найчастіше довіра висловлюється до Збройних Сил України (їм довіряють 93% опитаних), Національної гвардії України (81%),

Державної служби з надзвичайних ситуацій (81%), Президента України (80%), Державної прикордонної служби (78%), Міністерства оборони України (75%), Служби безпеки України (67%), Національної поліції України (61%), Голови міста (селища, села), в якому живе респондент (60,5%), ради міста (селища, села), в якому живе респондент (55%). Також частіше висловлюється довіра, ніж недовіра до Національного банку України (відповідно 48% і 40%), до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (Омбудсмена) (відповідно 42% і 34%). Не довіряють респонденти Верховній Раді України (56%) та Уряду України (52%) [4].

Мені б хотілося зазначити, що загалом ставлення громадян до влади у нашій державі залежить від медіа, проте медіаграмотність українців знаходиться на не дуже високому рівні, адже відповідно до опитування Фонду Демократичних ініціатив ім. Ілька Кучеріва «Медіаспоживання в Україні: зміна медіапотреб та програш російської пропаганди», при обранні медіа як джерела інформації більшість опитаних повідомили, що звертають увагу на цікавість матеріалів (57%), незаангажованість подачі інформації (38%), оперативність висвітлення подій (38%), зручність подання інформації (33%) та близькість поглядів (29%). Такі маркери прозорості роботи медіа, як інформація про власника та джерела фінансування, істотно впливають на вибір менше 5% респондентів. Також важливим моментом є те, що інформація про власників медіа є не дуже актуальною для українців, вона має значення, лише якщо вибір ЗМІ має базуватися на обмеженому колі характеристик. Лише 36% респондентів відповіли на питання, що для них насправді важливо знати власників медіа [2].

Отже, я вважаю, що за допомогою якісної політичної освіти можна сформувати у громадян «критичну лояльність» до влади, адже політична освіта не тільки сприяє формуванню демократичного суспільства, а й навчає громадян більш конструктивно й, у певній мірі, відповідально ставитися до влади.

Індивідуальна свобода та толерантність.

Це питання є досить гострим для України, як країни пострадянського простору, де індивідуалізм та інакодумство вважалося чимось дивним та в

багатьох випадках не сприймалось суспільством. Проте зараз ми можемо спостерігати нечувані для нашого суспільства зміни, оскільки Україна обрала проєвропейський вектор розвитку, то позитивні зрушення у свідомості українців все-таки є, наприклад, та ж сама розробка законопроекту про одноставне партнерство чи терпиміше ставлення до вразливих верств населення. Зрозуміло, що градус напруги в суспільстві все ще зберігається, та збільшилась кількість тих, хто терпимо ставиться до інакодумців та поважає інших, незалежно від статі, раси чи орієнтації.

Цікавими є результати щорічного опитування «Рівень», відповідно до яких українці почали відчувати себе більш толерантними. Проте варто зазначити, що українці стали менше звертати увагу на різні прояви дискримінації й зросла частка тих, хто вважає гендерну рівність вже досягнутою [6].

Отже, з проведеного аналізу можна зробити висновок, що українське суспільство сьогодні потребує спеціальних знань у сфері політичної освіти для формування у громадян політичної культури, політичного світогляду, розуміння особистої відповідальності за країну та вміння впливати на владу.

Але на сьогодні, ефективному розвитку політичної освіти в Україні перешкоджають відсутність чіткої державної політики щодо політичної освіти, недоступність політичної освіти в системі традиційної освіти, пасивність політичних партій, неурядових організацій, медіа та інших суб'єктів політичної освіти, відсутність популяризації такої освіти.

Звернемо увагу, що у навчальних закладах України взагалі відсутні спеціальні дисципліни, що стосуються політичної грамотності. Звичайно, у школах є дисципліни «Громадянська освіта», «Правознавство», проте вони не вчать бути активним учасником суспільного життя, критично мислити чи бути безпосереднім учасником демократичних процесів – ці дисципліни лише про теорію, наприклад, про те, що таке громадянське суспільство, але про те як стати частиною цього громадянського суспільства не навчають.

Тому, основна ідея політичної освіти полягає у тому, щоб не лише навчити громадян теоретичним основам демократії й устрою держави та суспільства, а також навчити їх критично мислити й аналізувати, навчити громадян бути активними учасниками суспільно-політичного життя, навчити розуміти й цікавитися, а не сліпо сприймати, допомогти зрозуміти не тільки суть демократії, а й її цінність. Я хочу, щоб політична освіта сприяла самостійності та незалежності особистості, розкриття й усвідомлення її індивідуальності, а також вміння захистити себе й свої права. Для мене політична освіта – це, передусім, про розуміння свого місця у суспільстві й про усвідомлення своєї цінності як індивідуума та громадянина. Думаю, що впровадження спеціального навчального курсу «Політична освіта» у школах, коледжах, університетах та інших закладах освіти сприятиме цьому. Методами навчання цього курсу повинні бути не тільки письмові рефлексії, а й участь у дискусіях, аналіз кейсів, статей та відеоматеріалів, рольові ігри, групові дослідження та створення індивідуальних проєктів. Саме тому я розробила програму навчальної дисципліни «Політична освіта» (див. Додаток).

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Дмитренко М. Політична освіта і політичне просвітництво в системі чинників суспільного розвитку. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 2009. № 1. С. 61–68.
2. Медіаспоживання в Україні: зміна медіапотреб та програш російської пропаганди. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/mediaspozhyvannya-v-ukraini-zmina-mediapotreb-ta-progrash-rosiyskoi-propagandi> (дата звернення: 04.08.2023).
3. Морарь М. Місце й роль політичної освіти у формуванні політичної культури української молоді: теоретико-методологічний аспект. Регіональні студії. 2020. № 20.

4. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (липень 2023р.). Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-okremykh-initsiatyv-organiv-vlady-lypen-2023r> (дата звернення: 04.08.2023).

5. Політична освіта в Україні: проблеми та перспективи розвитку | Лабораторія законодавчих ініціатив. Лабораторія законодавчих ініціатив. URL: <https://parlament.org.ua/2005/04/07/political-education-problems-prospects/> (дата звернення: 01.08.2023).

6. Смирнова І. Кого в Україні найбільше дискримінують на роботі: нове дослідження. The Page. URL: <https://thepage.ua/ua/news/yak-zminivsya-riven-tolerantnosti-v-ukrayini-pid-chas-vijni-doslidzhennya-riven> (дата звернення: 05.08.2023).

7. Статистика. Головна - Офіс Генерального прокурора. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення: 05.08.2023).

8. Українці стали більш толерантними й активніше захищають свої права: результати опитування. URL: [Українці стали більш толерантними й активніше захищають свої права: результати опитування | Організація Об'єднаних Націй в Україні \(un.org\)](#) (дата звернення: 04.08.2023).

9. Europe: Crime Index by Country 2023 Mid-Year. Cost of Living. URL: https://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp?title=2023-mid&displayColumn=0&region=150 (дата звернення: 04.08.2023).

Програма навчальної дисципліни «Політична освіта»

Мета – вивчення основ демократії, державного устрою та суспільства, розвиток навичок критичного мислення, медіаграмотності та аналізу для активної участі в суспільно-політичному житті.

Тема 1. Політична освіта та її сутність.

Поняття, зміст політичної освіти. Основні концепції політичної освіти. Роль політичної освіти у житті суспільства. Політична освіта та політична культура.

Тема 2. Демократичне суспільство.

Поняття та ознаки демократичного суспільства. Роль громадянського суспільства у суспільно-політичному житті. Взаємодія громадської думки і влади. Засоби масової інформації та їх роль і функції у суспільстві. Медіаграмотність українців. Громадські організації та їх роль у сучасному політичному процесі в Україні. Сучасний стан та перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні.

Тема 3. Права, свободи та обов'язки громадянина України.

Поняття прав, свобод і обов'язків громадянина України. Законодавчі акти, що закріплюють права, свободи та обов'язки громадянина. Види прав, свобод та обов'язків громадян України. Межі використання прав та свобод у демократичному суспільстві. Гарантії реалізації основних прав і свобод громадян України. Стан додержання основних прав і свобод в Україні.

Тема 4. Організація державної влади.

Правове регулювання питань організації і діяльності органів державної влади. Поняття, ознаки та конституційна система органів державної влади в

Україні. Види органів державної влади та їх статус. Конституційний статус Президента України. Принципи організації і діяльності органів державної влади.

Тема 5. Народне волевиявлення.

Поняття та види виборів. Виборча система України. Основні положення виборчого процесу в Україні. Референдум як форма народного волевиявлення. Поняття та види референдумів. Відповідальність за порушення законодавства про вибори і референдум в Україні.

Тема 6. Роль держави в політичному житті суспільства

Держава як основний інститут реалізації влади. Основні ознаки та функції держави. Структура державного механізму. Форма правління в Україні. Правова держава, її основні інститути, принципи і цінності. Соціальна держава. Держава і громадянське суспільство.

Тема 7. Громадянин України як суб'єкт політики.

Громадянин як суб'єкт політики в Україні. Основні типи та види політичної поведінки громадян. Політична соціалізації громадян. НАТО - як суб'єкт політики. Механізми розвитку політичної культури. Проблеми формування української політичної культури.

Тема 8. Євроінтеграційна політика України.

Міжнародна політика у політичному житті суспільства. Європейські цінності як основа інтеграції. Курс України на європейську інтеграцію. Розвиток нормативно-правової бази з євроінтеграційної політики України. Етапи та процедури вступу України до ЄС.